

DR. ZSIGMOND ANNA

A vallás kultúrája és az oktatás Amerikában

Úgy gondolom, hogy az elválasztó vonal nem a Mason-Dixon vonal¹ mentén fog húzódní, hanem a hazaszeretet és az intelligencia, illetve a babona, a nagyravágyás és a tudatlanság között.

| ULYSSES S. GRANT AMERIKAI ELNÖK, 1876 |

AZ „ISTENNEK TETSZŐ” CIVILIZÁCIÓ ALAPJAI

Az európaiak sokszor paradoxonként élik meg az állam és az egyház viszonyát az Egyesült Államokban. Nyugat-Európával összehasonlítva Amerikában erősebbek és fontosabbak a valláshoz kötődő szokások. A vallás a gyermekek szocializációjában, nevelésében meghatározó szerepet tölt be. Történelmi tény, hogy a legkorábbi iskolákat és egyetemeket egyházak alapították az Egyesült Államokban. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy Amerikában az állam kevésbé támogatja az egyházi oktatási intézményeket, mint általában Nyugat-Európában. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság oktatást érintő döntéseit mindig az alapjogokat garantáló első alkotmány-kiegészítés figyelembevételével hozza.² Márpedig ez az alkotmány-kiegészítés lehetetlenné teszi az egyházi kötődésű iskolák közvetlen állami támogatását.

A tanulmány áttekinti, ismerteti az amerikai hagyományokat, hogyan alakult az egyház/vallás szerepe az oktatásban és a mindennapi életben.

„Az Egyesült Államokban a vallás összeforrt minden nemzeti szokással és minden hazafiúi érzélemmel, ezáltal különösen erős. A vallás határt szabott önmagának, mindig is elvált a politikai szférától”
(*Tocqueville*, 1993, 599. o.).

A vallásszabadság Amerika történelmében, életformájában adott volt, a vallásos oktatásnak azonban meg kellett próbálnia egyensúlyt teremteni a világi demokrácia és vallásszabadság között.

A korai bevándorlás idején a reformáció vitái (és a vallásháborúk) zajlottak Európában, megrázva a keresztény világot. A reformáció talán legjelentősebb vallási és politikai doktrínája a puritanizmus volt, amely a függetlenség és a vallási szellem kettősségét hirdette.

¹ A közbeszédben a Mason-Dixon vonal az Egyesült Államok észak-keleti, illetve déli államai közötti kulturális határokat szimbolizálja. A vonal négy államon keresztül (Pennsylvania, Maryland, Delaware és West Virginia) kelet-nyugati irányban húzódik, amelytől északra fekvő államok először törölték el a rabszolgaságot. A vonal elnevezését Charles Masontól és Jeremiah Dixontól kapta, akiknek terület felmérései (1763–1767) nyomán sikerült a még brit gyarmati területek közötti határvitákat megoldani.

² „A Kongresszus nem alkot törvényt vallás alapítása vagy a vallás szabad gyakorlásának eltiltása tárgyában; nem csorbítja a szólás- vagy sajtószabadságot; nem csorbítja a népnek a békés gyülekezéshez való jogát, valamint azt, hogy a kormányhoz forduljon panaszok orvoslása céljából.” (Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányáról, é. n.)

„Az Amerikába érkező első bevándorlók, akik magukat zárándokoknak (pilgrims) nevezték, a világ leginkább írástudó személyei voltak, életüket a protestáns vallás alapelvei és a Biblia vezérelte, amely képessé tette őket arra, hogy az észak-amerikai vadonban Istennek tetsző civilizációt építsenek fel. A puritánok azért vándoroltak először Angliából Hollandiába, majd onnan Amerikába, majd onnan Amerikába, hogy üldöztetés nélkül gyakorolhassák vallásukat.” (Blumenfeld, 2012).

A Mayflower Egyezményt (Mayflower Compact) 41 angol bevándorló írta alá, akik 1620. november 11-én érkeztek az Újvilágba.³ Az Egyezmény teremtette meg az írott törvények alapját, a szerződők kötelezték magukat, hogy „telepet hoznak létre, polgári politikai testületet alapítanak, amely egyenlő és igazságos törvényeket hoz, és azoknak érvényt szerez” (Kelly, é. n.). Az első puritán telepeseket sokan követték. 1628-ban *John Endicott* vezetésével hatvan telepes megalapította Salem városát, a következő években teljes egyházközségek települtek át Angliából a Massachusetts-öbölbe.

A puritánoknak a közoktatásra vonatkozó előírásaiban vannak lefektetve az amerikai civilizáció alapjai: „Mivel a Sátán [...] az emberi faj ellensége, az emberek tudatlanságában leli meg leghatalmasabb fegyverét [...] mivel a gyermekek nevelése az állam elsőrendű érdekei közé tartozik...” (Tocqueville, 1993, 71. o.) minden településen iskolák jönnek létre és súlyos pénzbüntetés terhe mellett kötelezik a lakosokat, hogy tartsák fenn ezeket. A felsőbb iskolákat hasonlóképpen alapítják meg a legnépesebb kerületekben.

A bevándorlók olyan földet kerestek, ahol szabadon imádkozhattak Istenhez (i. m., 59. o.). A betelepült puritánok számára az Újvilág tele volt veszélyekkel. Az állandósuló indián betörések miatt nem érezték biztonságban magukat, így a folyamatos stressznek kitett lakosokon lassan eluralkodott a paranoia. Mindenütt ellenséget kerestek, és találtak is... a boszorkányok személyében. A boszorkányüldözés tömeghisztériába torkollott.⁴

A puritánok a kálvini tanok követői voltak. A hit reformátorai a vallás ősi, tiszta formáihoz akarták visszavezetni a népet. Hamarosan egyházakba szerveződtek. Öntudatos, mérlegelésre és döntésre képes, felelősséget hordozó polgárság volt az eszmény, ennek érdekében első helyre tették a nevelést és az iskolázást. 1636 és 1746 között alapították a Harvard College-t, a Yale College-t, a William and Mary College-t és a College of New Jersey-t. Az első, a felekezethez nem kötődő, vallásszabadságot hirdető felsőoktatási intézmény az 1754-ben alapított New York-i Columbia Egyetem volt, akkori nevén King's College, amely a Columbia University nevet 1784-ben kapta (Zsigmond, 2005, 40. o.).

A korai telepések vallási aktivitása idővel csökkent, de a bevándorlók új hulláma is buzgó vallásosnak bizonyult, majd a tizenhetedik század közepén jött az első nagy nemzeti vallási megújulás. Az alapítók elszánt erőfeszítéseket tettek a vallásos hit közéleti szerepének meghatározására. Egyúttal hangsúlyozták: a hit iránti erőfeszítések nem ellentétesek a forradalmi követelésekkel, az egyenlőséget és a szabadságot valamennyi állampolgár számára biztosítani kell.

³ Mayflower volt a hajó neve, amellyel átkeltek az óceánon.

⁴ 1692-ben 60 személyt, köztük egy lelkészt és egy rendőrt végeztek ki a boszorkányság vádjá alapján.

A BETILTOTT SEKTÁK MENEDÉKHELYE

Az 1700-as években, a gyarmati időszakban a templom volt a legfontosabb csatater. A templomokban hirdették az isteni szabadságot az egyház, az üzlet és a társadalom ügyeiben, a hűséget a hazához, és felelősséget az állam dolgaiban. Ez a spirituális harcmező, ez a szellemi csatater később átkerült az osztálytermekbe (az óvodáktól a felsőoktatásig). A korai bevándorló keresztények számára az oktatásban a Biblia jelentette a mindennapok kézikönyvét. *Alexis de Tocqueville*, aki 1831-ben járt Amerikában, csodálkozott a keresztény Biblia erős befolyásán a fiatal köztársaságban. „Amerikában a világ egyik legszabadabb és legfelvilágosultabb népe lelkes odaadással teljesíti minden vallási kötelezettségét.” (*Tocqueville*, 1993, 422. o.) „Amerikában a valláson keresztül vezet az út a felvilágosodáshoz, az isteni törvények betartása juttatja el az embert a szabadsághoz.” (I. m., 71-72. o.)

William Penn, békepárti kvéker⁵ (1644–1718) Pennsylvania tartomány (később állam) és Philadelphia város alapítója és tulajdonosa (a tartományt 1681-ben *II. Károly* angol király adományozta neki) alkotmányos demokráciát, szigorú keresztény elveket és teljes vallásszabadságot hirdetett a bevándorlók és a vallási felekezetek számára. Pennsylvania a sokszínű vallási felekezetekbe tömörült európai bevándorló telepeseiktől kapta „a betiltott sekták menedékhelye”⁶ elnevezést.

VALLÁS, ISTENI TÖRVÉNYEK, SZABADSÁG ÉS POLITIKA

„Hűséget fogadok az Amerikai Egyesült Államok Zászlájának és a köztársaságnak, amelyet jelképez: egy és oszthatatlan Nemzet az Isten színe előtt, amely szabadságot és igazságosságot nyújt mindenkinek.”⁷

1892-ben, Amerika felfedezésének 400. évfordulójára (Istenre való hivatkozás nélkül) írta meg *F. J. Bellamy* a *Hűségeskü* szövegét.⁸ A hűségeskü szövegét a polgárok ünnepélyes alkalmakkor (állampolgárság elnyerése, állami ünnepek, zászlófelvonás stb.) mondják el, az iskolákban minden reggel kötelező az elmondása – a szív fölé helyezett jobb kézzel. 1922-ben a zászlóm kifejezést az *Egyesült Államok zászlaja* kifejezésre módosították, a hagyomány szerint azért, hogy a bevándorlók számára világossá tegyék, mely zászlónak fogadnak hűséget, amely a következő évben az *Amerikai* jelzővel bővült. 1954-ben *Eisenhower* elnök ösztönzésére kongresszusi határozattal illesztették a szövegbe az *Isten színe előtt* részt – ezzel erősítve az amerikaiak összetartását az „istentelen kommunista veszély” ellen.⁹ Az eskü ma hazafias állásfoglalás és szekuláris ima.

Amerika történelmét nem lehet megérteni anélkül, hogy ne tanulmányoznánk a vallás hatását a nemzetté válásban. A tanácskönyveken és a tanterveken keresztül a konzervatív és liberális csoportok egyaránt befolyásolták állami és szövetségi szinten az oktatás tartalmát.

⁵ Angol eredetű, Amerikában meghonosodott keresztény felekezet, papság és szertartások nélkül.

⁶ An asylum for banished sects.

⁷ A jelenleg érvényes szöveg: „I pledge allegiance to the Flag of the United States of America, and to the republic for which it stands, one Nation under God, indivisible, with liberty and justice for all.”

⁸ *Francis Julius Bellamy* (1855–1931) keresztényszocialista baptista lelkész a hűségeskü szerzőjeként vált híressé.

⁹ Bellamy leszármazottai tiltakoztak a „Isten színe előtt” kifejezés hozzáadása ellen. 1954 óta számos ellenvetés hangzott el az „Isten színe előtt” kifejezés ellen, sokan alkotmányellenesnek tartották azt. Az ellenvetések ellenére a szöveg változatlan maradt, de lényegében elvesztette vallásosságra utaló jellegét. (*Nehéz*, 2007) és (*Deppner és Philyaw*, é. n.).

Horace Mann¹⁰ és mások közoktatási koncepciója a XIX. sz. közepén alapvetően szekuláris, a vallás szempontjából semleges alapon nyugodott. A valóságban azonban az iskolákban a tanulók többségének felekezeti feletti protestantizmusát (nondenominational protestantism) követték. Az órák bibliaolvasással (a régi angol fordítást, az ún. King James-verziót használták) és imával (Miatyánk) kezdődtek, amelyekben minden tanuló – vallásától függetlenül – köteles volt részt venni. Először a katolikus családok tiltakoztak az állami iskolák e vallásos gyakorlata ellen. Néhány helyen a tiltakozás előidézte feszültségek erőszakos összeütközésekbe torkolltak.

A XIX. század közepéig az egyházi (magán) iskolák szerepe éppúgy fontos volt, mint a gyarmati korszakban. Az egyházi iskolák alacsony költséggel, minimális tanári karral nagy tömegek oktatására voltak képesek (Zsigmond, 2005, 44. o.).

A vallás tanításai és a tudományos alapokon nyugvó közoktatás közötti konfliktus az ún. Scopes-ügyben csúcsosodott ki.

1925-ben John Scopes tanárt perbe fogták, mert Tennessee állam egy kisvárosában, Daytonban a darwinizmuson alapuló evolúciót tanította a középiskolásoknak. Vádat emeltek ellene, a bíróság bűnösnek találta, és 100 dollár bírság megfizetésére kötelezte. A vádat az ún. Butler-törvény (Butler Act, é. n.) alapján emelték, amely megtiltotta, hogy az iskolákban a Bibliában foglaltakkal ellentétes eszméket tanítsanak. Az ember-teremtéstan szemből álló evolúció tanítását a törvény alapján istenkáromlásnak minősítették, és ennek megfelelően büntették.

A tárgyalás mindössze három hétig tartott. A per (The Monkey Trial, é. n.) kulturális fordulópontnak bizonyult a

védelmet képviselő ügyvédek országos ismertsége, a per eseményeinek a média világába kerülése (az újságírók nagy száma, rádiótudósítások, újság-szalagcímek, kedvezőtlen nemzetközi visszhang stb.) révén. A tárgyalás nyomán az evolúció elmélete a korábbiaknál lényegesen szélesebb körben nyert elfogadást (Scopes Monkey Trial Begins, é. n.). A vonatkozó törvényt egyébként később visszavonták.

A Scopes-perrel nem ért véget a vita az evolúció tanításáról, bár jelentős visszaesést okozott az antievolúciós erők körében. Az 1920-as években a fundamentalisták premodern világgépe/világnézete jelentős konfliktusba került a modern világi gondolkodással. Az összecsapás a két fél között az egyházakban okozott válságot, különösen ami az evolúciós elméletet, illetve a teremtéstörténetet, a *Genesis*t érinti. Ma, több mint nyolcvan évvel később a keresztény fundamentalisták továbbra is követelik, hogy az állami iskolákban tanítsák a teremtést, a „teremtés tudományát”, mint alternatív teremtésmagyarázatot az evolúciós elmélet mellett (Invitation, é. n.).

Az 1960-as években újra fellángolt a vita, tankönyvek jelentek meg az „intelligens tervezés” (intelligent design – ID) elméletéről, ami nem más, mint a teremtéstan új elnevezése. Az amerikai teremtéspártiak (kreacionisták) módosították érveiket a teremtés – evolúció vita kérdésében, hogy elkerüljék a bírósági elmarasztalást.

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága alkotmányellenesnek találta Louisiana állam azon törvényét, amely előírta a teremtéstan (kreacionizmus) oktatását (a darwinizmus mellett) az állami iskolákban. A bíróság hangsúlyozta: „az emberiség gyökereinek tudományos elméletei csak sze-

¹⁰ Horace Mann (1796–1859) kongresszusi képviselő, később massachusetts-i oktatáspolitikus az amerikai közoktatási rendszer (common school) megalapítója.

kuláris alapon oktathatók az iskolákban, abból a célból, hogy előmozdítsák a természettudományok hatékony elsajátítását” (*Edwards v. Aguillard*, 1987). A 2005. évi *Kitzmiller v. Dover Area School District* perben pedig egy szövetségi bíróság megtiltotta, hogy az „intelligens tervezést”

alternatív elméletként oktassák az evolúció mellett. A felperesek elérték, hogy a bíróság az intelligens tervezést a kreacionizmus egyik formájának ismerje el,

és azt, hogy a bíróság határozzon: a doveri iskolaszék alkotmányba ütközően döntött a két elmélet párhuzamos oktatásáról (*Kitzmiller v. Dover*, 2005).

A darwinizmust ma is folyamatos támadások érik az Amerikai Egyesült Államokban.

„Az amerikaiak ügyeltek rá, hogy az egyházat különválasszák az államtól. Minél jobban berendezkedik egy nemzet a demokratikus társadalmi állapotra, s minél jobban vonzódnak a társadalmak a köztársaság felé, annál veszélyesebbé válik a vallás szövetsége a hatalommal, hisz közeleg az idő, amikor a hatalom kézről kézre jár, a politikai elméletek egymást követik, az emberek, a törvények, maguk az alkotmányok naponta eltűnnek, vagy átalakulnak, s mindez nemcsak időlegesen, hanem folytonosan.” (*Tocqueville*, 1993, 427. o.)

A bibliaövezet (Bible Belt) az Amerikai Egyesült Államok azon területeinek köznapi elnevezése, ahol elsősorban az evangéliumi (neo)protestáns felekezetek

határozzák meg a kultúrát, és általában jellemző a konzervatív társadalomszemlélet és a hívők magas aránya. A bibliaövezet nagyjából egybeesik az USA déli államaival. A gyarmati időszakban (1607–1776) a déli államok az anglikán egyház bástyái voltak. Az elkövetkező évszázad vallásos

megújulási mozgalmainak hatására, amelyek mindenekelőtt a baptista felekezethez kapcsolódtak, fokozatosan teret, majd elsőbbséget nyert a nem-anglikán

protestantizmus. Az elnevezés szembeállítja a területet a fővonalbeli protestáns és katolikus északkeleti, a felekezeti szempontból változatos középnyugati és Nagy Tavak-környéki, a mormon Utah és dél-Idaho, illetve a viszonylag szekuláris nyugati államokkal. A bibliaövezet magában foglalja azokat a területeket, ahol a rabszolgaság intézménye az amerikai polgárháború előtt igen szilárd volt. A bibliaövezet azon részét, ahol a katolicizmus erős, rózsafüzér-övezetnek hívják. Az övezetek közt továbbra is nagy a szakadék.

Az 1830–1860 közötti ún. Közöségi Iskola Mozgalom (Common School Movement) – mindenki iskolája: az Egyesült Államokban az ingyenes népiskolák voltak az első „általános” iskolák, ezt az elnevezést a középfokú közoktatás intézményeire is kiterjesztették,¹¹ és az oktatás-reformerek irányításával zajlott. Támogatói elsősorban a Whig (későbbi republikánus) Párt és a protestáns felekezetek voltak, a katolikusok és a demokraták erősen ellenezték a mozgalmat.

¹¹ A híres Kalamazoo-esetben (1874) Michigan állam Legfelsőbb Bírósága úgy döntött, hogy a középiskolák a közoktatás részei, és átmenetet jelentenek az alapfokú (elemi) oktatás és az állami egyetemi oktatás között; az államilag finanszírozott középiskolák hiánya a gazdagok javát szolgálja, és akadályozza a szerényebb anyagi körülmények között élők egyetemre jutását. Az eset hatékony precedenst teremtett, és nagymértékben hozzájárult az első világháború előtt a középiskolák számának jelentős növekedéséhez.

A mozgalomnak azonban nemcsak ez volt a célja. Időben a mozgalom egybeesett a protestáns vallás újraéledésével,¹² amely az 1820-30-as években végigsöpört Amerika északi államaiban. A *common school* hívei és aktivistái a protestáns felekezetek és lelkészek voltak. Az volt a céljuk, hogy az új iskolák váljanak az erkölcsi és társadalmi megújulás kereteivé és a felekezet nélküli vallásos oktatás intézményeivé.

Az 1840-es években a nagyszámú ír és német katolikus, valamint az evangélikus bevándorlók társadalmi-vallási feszültségeket idéztek elő. Sokan úgy vélték, hogy az „idegenek” (értsd bevándorlók), különösen a katolikusok, az amerikai hagyományokat veszélyeztetik; ellenérzésüknek nem egyszer xenofób, katolikusellenes tüntetések formájában adtak hangot. A védekezés egyik formájaként biztosítani akarták, hogy a protestáns Bibliát használják az iskolákban, és megakadályozzák, hogy katolikus iskolák közpénzekhez jussanak.

A *common school* mozgalom sikeres volt: megteremtette az adóbevételekből fenntartott ingyenes állami oktatást minden államban, és elérte, hogy az államok törvényhozásai megtiltották a vallásfelekezeti iskolák közpénzekből történő finanszírozását. A *common school*-ok nem kötődtek felekezetekhez, de ez nem jelentette azt, hogy nem voltak vallásosak. A 19. században és a 20. század hatvanas éveitig (a vidéki iskolákban még tovább) az állami iskolák ugyan felekezeten kívüliek, de protestánsok voltak (ahol az iskolai élet része volt a bibliaolvasás, a vallásos énekek

és az imádságok). Sokan, így a szülők, a pedagógusok és oktatásirányítók is meg voltak arról győződve, hogy a gyermekek erkölcsi fejlődését segítik elő azzal, ha az iskolai élet hitéleti elemeket is tartalmaz. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága azonban 1963-ban alkotmányellenesnek minősítette, és harminchét államban megsemmisítette azokat a törvényeket, amelyek előírták az iskolai imát és/vagy a Biblia olvasását az állami iskolákban. (*School Dist. of Abington Tp. v. Schempp*, 1963) Azóta törvény szerint az amerikai közoktatás felekezeten kívüli és szekuláris.¹³

„Lehet, hogy Amerikában a vallásnak kisebb a hatalma, mint bizonyos időben bizonyos népeknél volt, de befolyása tartósabb. A saját erejére támaszkodik, azt pedig senki sem veheti el tőle; csupán egy meghatározott körben hat, de azt egészében átjárja, és erőfeszítés nélkül uralkodik benne.” (*Tocqueville*, 1993, 427. o.)

A VALLÁS ÉS AZ AMERIKAI DILEMMA

A Nemzeti Imanap évente megrendezett polgári és a felekezetektől független vallási szertartás, melyet a Kongresszus 1952-ben iktatott törvénybe (*National Day of Prayer*, é. n.). Az első hivatalos Nemzeti Imanapot *Harry S. Truman* elnök hirdette meg, és azóta az amerikai elnökök minden évben meghirdetik. Az amerikaiak hálát adnak az áldásért és isteni útmutatást kérnek a jövőre.¹⁴

¹² Nagy ébredésnek (Great Awakening), megújulásnak nevezik elsősorban az angolszász protestáns egyházakban azokat a periodikusan előforduló időszakokat, amikor a társadalmi-gazdasági átalakulások következtében az egyházak képtelenek választ adni a változásokból adódó problémákra. A megújulás szakaszaira jellemző az új felekezetek, szekták megalakulása is.

¹³ Az 1920-as években számos államban (Washington, Ohio, California, Wisconsin, Indiana, Michigan stb.) mozgalom indult a nem állami iskolák betiltásáért, sőt Oregon államban népszavazással döntöttek arról, hogy a tankötelezetiséget csak állami iskolában lehessen teljesíteni. Ezt a törvényt a Legfelsőbb Bíróság egy katolikus iskolarend kezdeményezésére 1925-ben alkotmányellenesnek ítélte. (*Pierce v. Society*, 1925)

¹⁴ 1949-ben a Szovjetunió is kísérleti atomrobbantást hajtott végre. Az amerikai prédikátorok felhívással fordultak *Truman* elnökhöz nemzeti imanap tartására a nemzet biztonságáért.)

A Nemzeti Imanapot 1952 óta minden szövetségi elnök – pártállástól függetlenül – megtartotta. Az imanap politikai és társadalmi esemény, amelyet minden évben május első csütörtökén tartanak. Ezen a napon elnöki felhívásra Amerika jólétéért, a prosperitásért, az Amerikát fenyegető veszélyek leküzdéséért, az amerikai nemzet egységéért és a közös múltban rejlő társadalmi kohéziós erők megőrzéséért, fenntartásáért imádkoznak (*Obama*, 2013).

2010-ben az állam és az egyház szétválasztásáért küzdő alapítvány¹⁵ pert indított a nemzeti imanap alkotmányellenességének megállapításáért. Bár az alapítvány képviselői elismerték, hogy a Nemzeti Imanap nem kötődik konkrét valláshoz, vallási közösséghez, úgy vélték, hogy a nemzeti imanap(ok) megrendezése és az elnöki proklamáció(k) sértik az állam és az egyház szétválasztásának alkotmányos alapelvét. 2010. április 15-én hozott 66 oldalas határozatában *Barbara Crabb* szövetségi bíró (Wisconsin állam) úgy döntött, hogy a Nemzeti Imanap megtartása túlmutat a vallás egyszerű elismerésén, mivel „egyetlen célja, hogy ösztönözze a polgárokat az imában való részvételre, amely eredendően egyházi gyakorlat és semmilyen világi funkciója nincsen ebben az összefüggésben” (*Richey*, 2010). Ugyancsak döntött arról, hogy az elnöki felhívás lényegében egy vallási gyakorlat elismerése, és ezért alkotmányellenes. A szövetségi kormány megfellebbezte a bíró döntését, és 2011-ben a fellebbviteli bíróság alkotmányosnak ismerte el az elnöki proklamációt, így a Nemzeti Imanap megtartását is.

VALLÁS AZ ISKOLÁKBAN

Az amerikai alkotmány első kiegészítése a vallásszabadságot mint a polgárjogok egyik legfontosabb elemét biztosítja a jog eszközeivel; ugyanilyen erővel elismeri a lelkiismeret szabadságát, az ateizmust, az istenhit hiányát, sőt az istentagadást is.

Az amerikaiak – talán történelmi fejlődésük különleges útjából fakadóan – a vallást, a vallásosságot két szinten élik meg: a vallásos szervezetekhez (egyházak, gyülekezetek) való tartozással, illetve a felekezeten kívüli, felekezet nélküli/feletti vallásgyakorlatban.

Az alkotmány tehát előírja a közpénzből fenntartott (állami) iskoláknak, hogy a vallás, a vallásosság kérdésében szigorúan semlegesek maradjanak. Magában az osztályteremben tehát semmilyen vallásgyakorlat nem megengedett; a bíróságoknak az első alkotmány-kiegészítés értelmezése, a precedensjog szigorúan előírja az állam és az egyház szétválasztását. Ez az előírás nemcsak a tananyagokra vonatkozik, hanem szabályozza az iskolaszékek, iskolaigazgatók és a tanárok magatartását is, azaz:

- egyetlen vallást sem tarthatnak felsőbbrendűnek a többivel szemben;
- egyetlen vallást sem tarthatnak felsőbbrendűnek a szekularizmussal szemben;
- a szekularizmus nem felsőbbrendű általában a vallásosságnál vagy bármelyik vallásnál;
- az iskola nem lehet ellenséges általában a vallásossággal vagy bármelyik vallással;
- az iskola nem lehet ellenséges a szekularizmussal;

¹⁵ Freedom From Religion Foundation. További információk a <http://ffrf.org/> weboldalon.

- az iskola nem mozdíthatja elő vagy tilthatja a vallásosságot vagy bármelyik vallást (*Robinson, 2003*).

IMA AZ ÁLLAMI ISKOLÁKBAN

Az iskolai ima miatti viták hosszú történetre tekintenek vissza. A XIX. században folyamatos konfliktusok alakultak ki protestáns és a katolikus közösségek között, melyik bibliafordítást használják az iskolákban. A XX. században az ima pontos szövegéről folyt a vita. Az 1950-es években New York állam legfőbb oktatás-irányító testülete (Board of Regents) egy felekezeten kívüli imaszöveget kísérelt meg kidolgozni, amely (az ateisták és a nem vallásos családokon kívül) senkit sem sért, és mégis fohásznak számít egy meghatározatlan istenséghez (*History of the Board, 2008; Robinson, 2003 és Confronting Cultural, é. n.*).

Az iskolai ima gyakorlatát nemegyszer a bíróságok előtt támadták meg. A bíróságok különösen az imában való részvétel kötelező jellegét kifogásolták, és leszögezték, hogy megengedhetetlen a vallásos indoktrináció az iskolában, mivel azt sugalmazza, hogy az istenhit terjesztése állami jóváhagyással történik.¹⁶

Állami iskolák feladata az oktatás, nem a térítés. A gyermekek az állami iskolákban foglyokká válnak, ha az ima hivatalosan része az iskolai munkának, vagyis kötelező.

A vallásszabadság tekintetében az alkotmány kiegészítése nemcsak a vallásgyakorlás szabadságát garantálja, hanem egyúttal

megtiltja azt is, hogy az állam hivatalos vallássá nyilvánítson egy vallást. Ennek a kitételnek az értelmezése változott a történelem során, és mára az uralkodó felfogás: az alkotmány nem engedi meg, hogy az állam a vallással, vagy annak hiányával kapcsolatban bármilyen preferenciát mutasson. Ebből következően az Egyesült Államokban elképzelhetetlen az egyházak hitéleti tevékenységének közvetlen állami támogatása.

Az iskolai ima bevezetése alkotmánymódosítást igényelne. Ez esetben először fordulna elő, hogy az alkotmány első tíz kiegészítését megváltoztatnák.

A vallás kérdésében az állami iskoláknak szigorú semlegességet kell képviselniük, hiszen ide sokféle vallású és világnézetű, hívő és ateista család küldi gyermekeit; az iskolák fenntartását viszont mindenki által befizetett adódollárokból fedezik.

Horace Mann, az állami iskolarendszer megteremtője, már a XIX. század közepén harcolt a felekezetek száműzéséért az iskolákból. A bibliaolvasás, az imák és vallásos énekek a XIX. század végére eltűntek az állami iskolákból – nem kis részben a katolikus és más vallási kisebbséghez tartozó bevándorlók követelésére, akik harcoltak a protestáns vallási elfogultság ellen.

Az iskolai ima bevezetését szorgalmazó csoportok megkísérelték a csendes áhítat/meditáció bevezetését is az állami iskolákban. A csendes áhítat bevezetésének célja az iskolai ima betiltásával kapcsolatos alkotmányos rendelkezés megkerülése lett volna.¹⁷

Az 1970-es években, a 80-as évek első felében felerősödtek az amerikai oktatást és oktatáspolitikát érintő bírálatok. Az állam

¹⁶ Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága az Engel kontra Vitale ügyben megtiltotta nemcsak a kötelező, hanem az önkéntes imát is az állami iskolákban, 1963-ban pedig érvénytelenítette a Pennsylvania és Maryland államokban elfogadott, a kötelező bibliaolvasást és imát előíró törvényeket.

¹⁷ Például a csendes meditációt/imát előíró alabamai törvényt a Legfelsőbb Bíróság 1985-ben megsemmisítette (*Wallace v. Jaffree, 1985*).

és az egyház szétválasztásának doktrínája fenntartása mellett megerősödött a vallás/ az egyházak és a konzervatív politikai erők közötti együttműködés. *Ronald Reagan* elnökké választását¹⁸ követően egyre jelentősebb állami támogatást kaptak a felekezeti iskolák.

Napjainkban az állami iskolarendszer választási lehetőségeket kínál, főleg a nagyvárosokban: számos közoktatási intézmény specializálódott, létezik egy körzeten kívüli iskolátogatást támogató program, egyes iskolakörzetekben bizonyos tantárgyakra (nyelvoktatás, művészeti oktatás, fizika, kémia, más természettudományok) szakosodott, ún. mágnes-iskolákat hoztak létre. Az utóbbi évek legjellegzetesebb törekvéseként számos szerződéses iskola

is alakult. Természetesen továbbra is működnek magán- és felekezeti iskolák, és a magántanulói rendszer is fennmaradt.

A szülők választási lehetőségeit bővítik azok a pénzügyi konstrukciók, amelyek lehetővé teszik, hogy például a térítésköteles iskoláztatás költségeit (vagy azok egy részét) a szülők/családok leírják a személyi jövedelemadó-alapjukból, vagy más módon elszámolják. A piacosítás legharcosabb támogatói pedig a szabad iskolaválasztás netovábbjaként tartják számon az iskolautalványok általános bevezetését. A szabad iskolaválasztás jegyében egyre több szülő küldi gyermekét felekezeti, vagy ún. alternatív iskolába, mivel úgy

vélik, hogy az állami iskolák nem képviselik eléggé értékeiket (*Zsigmond*, 2005, 231–232. o.).

A felekezeti iskolák állami finanszírozásának tilalmát tartalmazta az ún. *Blaine-módosítás* is. *James G. Blaine*, Maine állam republikánus szenátora bevándorlás-ellenes platformon indult elnökjelöltként (az 1884. évi elnökválasztáson alulmaradt). Az általa kidolgozott alkotmánymódosítás határozottan megtiltotta volna a felekezeti iskolák (elsősorban a katolikus iskolák) közpénzekből történő finanszírozását.¹⁹

Blaine kezdeményezését bevándorlás-ellenességén túl antikatólicizmusa is diktálta. A 19. század vége felé ez a két motiváció szinte egybeesett, bár később a bevándorlással való szembenállás motívumai közé

a szabad iskolaválasztás jegyében egyre több szülő küldi gyermekét felekezeti, vagy ún. alternatív iskolába, mivel úgy vélik, hogy az állami iskolák nem képviselik eléggé értékeiket

került a radikális (munkás)mozgalmaktól való félelem is. Az ír, olasz, lengyel bevándorlók, akiket a gazdasági kényszer hajtott az Újvilágba, magukkal hozták kultúrájukat és vallásukat. Letelepedésük, munkavállalásuk, iskoláztatásuk, vallásgyakorlásuk feltételeinek biztosítása – különösen az emigránsok milliós tömegének letelepedést nyújtó keleti parton – rendkívüli erőfeszítéseket igényelt, és az alacsony bérekért dolgozni hajlandó bevándorlók komolyan veszélyeztették a munkaerőpiac stabilitását is. A *Blaine-módosítás* filozófiája – bármi is volt az indítéka – egyáltalán nem állt távol a washingtoni kongresszus többségétől.

Blaine-t azonban nemcsak az idegen- és

¹⁸ *Ronald Reagan*, az Egyesült Államok 40. elnöke (1981–1989)

¹⁹ „No money raised by taxation for the support of public schools, or derived from any public fund therefore, nor any public lands devoted thereto, shall ever be under the control of any religious sect; nor shall any money so raised or lands so devoted be divided between religious sects or denominations.” (*Blaine*, 1875)

²⁰ Politikai értelemben a nativizmus általában bevándorlás-ellenességet jelent. A fogalmat különösen a 19. sz. közepén felgyorsuló bevándorlási hullámokkal szemben fellépő amerikai politikai mozgalmak jellemzésére használták.

fajgyűlölő nativizmus,²⁰ hanem az alapító atyáknak az amerikai alkotmányban megjelenő határozott szekularizmusa is ösztönözte az alkotmánymódosítás betervezésére.²¹

Az amerikai szekularizmus, az állam és az egyház szétválasztásának alkotmányos alapelve folyamatos támadásoknak van kitéve. Például *G. W. Bush* elnök²² saját pártja, a republikánusok középuras és liberális szárnyával, a párt kongresszusi frakciójával is szembeszegülve számos olyan, kongresszusi döntést nem igénylő intézkedést hozott elnöki időszaka alatt, amelyekkel legitímálta és erősítette a neokonzervatív, jobboldali fordulatot. Jelentősen növelte a nem felekezeti, ún. hit alapú (faith-based), vallási háttérű szociális intézmények állami támogatását; lehetővé tette, hogy ezek a szervezetek – állami eszközök igénybevételével – közreműködjenek a tanórákon kívüli oktatási-nevelési tevékenység irányításában, lebonyolításában; a Fehér Házban külön tanácsadó foglalkozott ezeknek a szervezeteknek a támogatásával; politikai szintre emelték az iskolai imádság újbóli bevezetésének kérdését, az állampolgári eskütel vallásos tartalmának helyreállítását.

Az *Obama*-adminisztráció vallásos töltésű oktatás- és szociálpolitikája sem új. Előzménye, az 1996. évi jóléti reform-törvény, amelyet még *Clinton* elnök (1993–2001) idején hagytak jóvá, magában foglalta a „jótékonykodás választásának” elvét: hit alapú csoportok szövetségi finanszírozását, egyenlő mértékben egyéb szervezetekkel. Több jól ismert intézkedés még 2000-ben, *G. W. Bush* elnöksége alatt

történt, köztük a Fehér Ház Hivatala hit alapú szervezeti struktúrájának létrehozása. A közösségi kezdeményezések is ennek jegyében történtek. A Bush-korszak irodái közvetlenül támogattak több mint százezer vállalkozót, 34 regionális konferenciát szerveztek, amelyek elősegítették több mint 30 ezer vezető képzését minden államban. 2006-ban előírta, hogy 14 milliárd dollár közvetlen támogatást juttassanak a hívő- és közösségi csoportok számára.

Az *Obama*-kormányzat első ciklusában a vallásos kötődésű szervezetek a nyilvános párbeszéd fontosságát hangsúlyozták a vallásfelekezeti csoportok között. Számos hit alapú szervezet alakult, számuk nőtt, közvetlen állami támogatásban részesültek.

A 2008-as kampányban *Obama* elnök megígérte, hogy megőrzi az állam és egyház szétválasztásának Alkotmányban foglalt rendelkezését. Hangsúlyozta, hogy a szövetségi támogatás nem alkalmazható diszkriminációs alapon, a vallási hovatartozás nem dönthet. Kijelentette, a szövetségi dollárokat közvetlenül a templomok és a mecsetek támogatására nem, kizárólag azok világi (nem-hitéleti) programjaihoz lehet felhasználni. 2012 áprilisában az *Obama*-adminisztráció közzétette új irányelveit, amelyek szövetségi támogatást és szolgáltatást nyújtanak a hit alapú kezdeményezéseknek. Az adminisztráció részletezte, hogyan, és milyen módon kell elválasztani a hitéleti missziót a közérdekű/társadalmi feladatoktól (*Anderson Y.*, 2013).

A „világi” és a „vallásos” kifejezések több alkalommal is veszélyeztették az állami iskolák vallási semlegessége kérdé-

²¹ *Ulysses S. Grant* elnök 1876. szeptember 30-án Des Moines városban (Iowa) elhangzott beszédében harcosan kiállt az állam és az egyház szétválasztása és a szekuláris oktatás mellett: „Encourage free schools, and resolve that not one dollar, appropriated for their support, shall be appropriated to the support of any sectarian schools. Resolve that neither the state nor the nation, nor both combined, shall support institutions of learning other than those sufficient to afford to every child growing up in the land the opportunity a good common school education, unmixed with sectarian, pagan or atheistical dogmas.” (*Hunt és Mullins*, 2005, 118. o.)

²² *George Walker Bush* az Amerikai Egyesült Államok 43. elnöke volt 2001. és 2009. január 20. között.

sében a tisztességes vitát. Ez a két kifejezés felváltva szerepel a köznyelvben. De a kontextus – ami az oktatást illeti – különböző dolgokra utal, amelyet a tanár könnyen érzékel a tantárgya oktatásánál. Világi (szekuláris: non-sectarian) szemléletre utal például a kulturális és jogi alapok, az állam és egyház szétválasztásának, a kormányzati berendezkedésnek a megismertetése.²³

A „vallásos” hozzáállással való tanítás azt jelenti, hogy a tantárgy középpontjában az ember áll, nem a bírósági döntések. *Bármely személynek lehet vallásos álláspontja, amelyen keresztül felfedi a világnézetét.*

Az amerikai iskoláskorú gyermekek 90 százaléka állami tanintézményeket látogat. Ezek a diákok különböző vallási és filozófiai nézeteket valló családokból jönnek. Az amerikai társadalom hihetetlen sokrétűsége szükségessé teszi, hogy az állami iskolák tiszteletben tartsák mindenki hitét, és védelmezzék a szülők jogait. Ezért az állami iskolák feladata, hogy ne támogassák egyetlen vallás hitéleti tevékenységét sem.

Ez az alapelv biztosítja, hogy az állami iskolákban minden diák megkülönböztetés nélkül részt vehessen az oktatásban, és a hitéletét a családja döntésének megfelelően folytassa (*Prayer and*, é. n.).

Évszázadok óta élesek a viták az állami iskolák tevékenységéről és a vallásról. A felmérések szerint az amerikai állampolgárok túlnyomó többsége vallásos. A korai bevándorlás óta azonban az amerikaiak a nemzet kormányzásában tartják magukat a világi eszmékhez. A vallás, a hitélet alkotmányban foglalt szabadsága és a nemzetépítés és kormányzás világi módja jól megfér egymás mellett. A nemzet különlegesen nagy figyelmet fordított a vallások és világnézetek sokféleségére. *Thomas Jefferson*, az Egyesült Államok harmadik elnöke így nyilatkozott: a vallásalapítás alkotmányban foglalt tilalmának célja, hogy „emeljünk falat az egyház és az állam közé”.²⁴

A polgárjogok érvényesítése és a vallás szabadság az amerikai alkotmány egyik legnagyobb vívmánya.

IRODALOM

- Anderson Youngblood, L. (2013. 08.04.): Secular Americans to Obama: End Discrimination in Faith Based Initiatives. *Secular Coalition for America*. Letöltés: <http://secular.org/news/secular-americans-obama-end-discrimination-faith-based-initiatives> (2014.03.04.)
- Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányáról (é. n.). Letöltés: http://hungarian.hungary.usembassy.gov/constitution_in_hungarian.html (2013.09.27.)
- Blaine, J. G. (1875): House of Representatives, *Resolution I*, 44th US Congress, 2nd session.
- Blumenfeld, S. (2012.10.18.): Religion in Early American Education. *New American*. Letöltés: <http://www.thenewamerican.com/reviews/opinion/item/13262-religion-in-early-american-education> (2013.09.20.)
- Butler Act. (1925): Letöltés: https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Butler_Act.html (2014.03.03.)
- Confronting Cultural Controversies 6: Prayer in Public Schools. (é. n.) Letöltés: http://www.legacyumc.org/messages/before2007/confronting/confronting_6.pdf (2013.11.15.)

²³ A legtöbb alap-, közép- és felsőoktatási intézményben külön tantárgy a „Government/American Government”.

²⁴ „...the clause against establishment of religion by law was intended to erect a wall of separation between church and State.” (*Financial Assistance*, é. n.).

- Deppner, T. L. és Philyaw, T. (é. n.): *The Pledge of Allegiance and Our Flag of the United States*. Letöltés: <http://www.wvsc.uscourts.gov/outreach/Pledge.htm> (2013.11.27.)
- Edwards v. Aguillard 482 US 578 (1987): Letöltés: <http://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/482/578> (2014.03.03.)
- Engel v. Vitale 370 US 421 (1962): Letöltés: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=370&invol=421> (2014.03.04.)
- Financial Assistance to Church-Related Institutions (é. n.): Letöltés: <http://law.justia.com/constitution/us/amendment-01/02-establishment-of-religion.html> (2014.03.04.)
- History of the Board & The State Education Department. (2008): Letöltés: <http://www.regents.nysed.gov/about/history-nysed.html> (2013.11.15.)
- Hunt, T. C. és Mullins, M. (2005): *Moral Education in America's Schools – The Continuing Challenge*. Information Age Publishing, US.
- Invitation. (é. n.): Letöltés: http://followingjesus.org/invitation/postmodern_world.htm (2014.03.03.)
- Kelly, M. (é. n.): Mayflower Compact – Foundation of the Constitution. *About.com American History*. Letöltés: http://americanhistory.about.com/od/colonialamerica/a/may_compact.htm (2014.03.03.)
- Kitzmiller v. Dover Area School District 400 F. Supp. 2d 707, Docket no. 4cv2688 (2005): Letöltés: <http://www.pepperlaw.com/pracarea/doverid/doverid.aspx> (2013.11.27.)
- National Day of Prayer 36 U.S.C. § 119 (é. n.) Letöltés: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/36/119> (2014.03.04.)
- Nehéz Győző (2007): Richard J. Ellis: Fogadalom az Egyesült Államok zászlajára. *Klió*, **16**, 1. sz., 141–145. o.
- Obama, B. (2013.05.01.) *Presidential Proclamation – National Day of Prayer, 2013*. Letöltés: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/05/01/presidential-proclamation-national-day-prayer-2013> (2014.03.04.)
- Pierce v. Society of the Sisters of the Holy Names of Jesus and Mary, 268 US 510 (1925) Letöltés: <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=268&invol=510> (2014.03.04.)
- Prayer and The Public Schools – Religion, Education & Your Rights (é. n.) Letöltés: <https://www.au.org/resources/publications/prayer-and-the-public-schools> (2013.11.27.)
- Robinson, B. A. (2003): *Religion and Prayer in U.S. Public Schools – Introduction, Constitution, Court Decisions, etc.* Letöltés: http://www.religioustolerance.org/ps_pra9.htm (2013.11.15.)
- Religion and the Founding of the American Republic (é. n.): Letöltés: <http://www.loc.gov/exhibits/religion/rel01-2.html> (2013.09.27.)
- Richey, W. (2010.04.15.): Federal Judge: National Day of Prayer is Unconstitutional. *The Christian Science Monitor*. Letöltés: <http://www.csmonitor.com/USA/Justice/2010/0415/Federal-judge-National-Day-of-Prayer-is-unconstitutional> (2014.03.04.)
- School District of Abington Township, Pennsylvania v. Schempp. & Murray v. Curlett 374 US 203. (1963): Letöltés: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/374/203/case.html> (2014.03.03.)
- Scopes Monkey Trial Begins (é.n.): Letöltés: <http://todayinhistory.tumblr.com/post/26894140863/july-10th-1925-scopes-monkey-trial-begins-on> (2014.03.03.)
- The Monkey Trial* (é. n.): Letöltés: <http://www.themonkeytrial.com/> (2014.03.03.)
- Tocqueville, A. (1993): *Az amerikai demokrácia*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Ulysses S. Grant (é. n.): The Separation of Church and School. In: *Encyclopaedia Britannica Online*. Letöltés: <https://www.britannica.com/presidents/article-9116880> (2013.09.27.)
- Wallace v. Jaffrey 472 US 38 (1985) Letöltés: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/472/38/> (2014.03.04.)
- William Penn. (é. n.): In: *Encyclopaedia Britannica Online*. Letöltés: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/449992/William-Penn> (2013.11.21.)
- Zsigmond Anna (2005): *Amerika: társadalom és oktatás. Fordulópontok az amerikai oktatáspolitikában*. Gondolat, Budapest.